

■ УДК 316.72:141.78](045)

<https://doi.org/10.31516/2410-5325.060.07>

І. А. Куриленко, кандидат філологічних наук, доцент, Харківська державна академія культури, м. Харків

spring2007@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-8340-2192>

ПОСТКУЛЬТУРА / МЕДІАКУЛЬТУРА / КІБЕРКУЛЬТУРА / ТРАНСКУЛЬТУРА / ПРОТОКУЛЬТУРА: АСПЕКТИ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ СЕМАНТИКИ

Розглянуто проблемні питання, пов'язані з осмисленням термінологічної семантики культури постмодерну. Уточнюється значення таких наукових дефініцій, як: «посткультура» або «культура постмодерну», «інформаційна культура» або «медіакультура», «культура трансгресивної революції» або «транскультура», «кіберкультура» та «протокультура». Здійснюється спроба комплексного визначення багатьох яскраво виражених домінуючих ознак посткультури та її модифікацій. Незважаючи на змістовну подібність аналізованих понять, виявлено суттєву різницю між ними. Загалом стан сучасної посткультури охарактеризовано як «перехідний», «трансгресивний», «медійний», «інформатизаційний», «віртуалізований» та «кризовий», що пов'язано з істотними трансформаціями, зокрема деструкцією ціннісної модерністської культурної парадигми.

Ключові слова: «посткультура», «медіакультура», «транскультура», «кіберкультура», «протокультура».

І. А. Куриленко, кандидат филологических наук, доцент, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ПОСТКУЛЬТУРА / МЕДИАКУЛЬТУРА / КИБЕРКУЛЬТУРА / ТРАНСКУЛЬТУРА / ПРОТОКУЛЬТУРА: АСПЕКТЫ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОЙ СЕМАНТИКИ

Рассматриваются проблемные вопросы, связанные с осмыслением терминологической полифонии культуры постмодерна. Уточняется значение таких научных дефиниций, как: «посткультура» или «культура постмодерна», «информационная культура» или «медиакультура», «культура трансгрессивной революции» или «транскультура», «киберкультура» и «протокультура». Делается попытка комплексного определения ряда ярко выраженных доминантных признаков посткультуры и ее модификаций. Несмотря на содержательное сходство анализируемых понятий, выявлено существенное различие между ними. В целом состояние современной посткультуры охарактеризовано как «переходное», «трансгрессивное», «медийное», «информатизационное», «виртуализированное» и «кризисное», что связано с существенными трансформациями, в частности деструкцией ценностной модернистской культурной парадигмы.

Ключевые слова: «посткультура», «медиакультура», «транскультура», «киберкультура», «протокультура».

I. A. Kurylenko, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

POSTCULTURE / MEDIACULTURE / CYBERCULTURE / TRANSCULTURE / PROTOCOLTURE: TERMINOLOGICAL ASPECTS OF SEMANTICS

The aim of this article is to examine some of the problematic issues associated with the terminological polyphony of postmodern culture.

Research Methodology. In the modern scientific discourse the interest in the phenomenon of postmodern culture has considerably strengthened: philosophy, cultural studies, literature give their own models of the new cultural concepts, which largely determine the general condition of spirituality in the late 20 — early 21st century. Speaking about the contemporary culture, the researchers do not give their own single definition: for the most — it is «post-culture» or «postmodern culture», for others — it is «information culture» or «media culture», «culture is transgressive revolution» or «transculture», «cyberculture», «proto culture» etc. Consequently, such terminological polyphony speaks for itself; to identify the specific features of the contemporary cultural space it is necessary to refine the value of these scientific definitions.

Results. It is proved that postmodern culture is actively functioning today, and thus continues to be the focus of domestic and foreign scientists, causing lively discussions and getting a mixed assessment. In general, the condition of the modern post-culture (and its modifications) can be characterized as a «transient», «transgressive», «media», «informatization», «virtualized» and finally — as a «crisis» that is associated with substantial shifts, transformations in the cultural sector, in particular, the destruction of the valuable contemporary cultural paradigm. The author also argues that the process of destabilization of the previously accepted values and the emergence of new technological (informational) achievements of humanity cannot be called a negative factor in transforming culture. Cultural destruction is a new stage of the development of culture, the beginning of which causes «revaluation of values» and then creates new models of cultural traditions; new ideological and esthetical systems are born that are aimed at understanding a new lifestyle and a new worldview.

Novelty. An attempt is made at determining a number of complex dominant traits of post-culture and its varieties. Despite the substantial similarity of the analyzed concepts, the appreciable difference between them was found out.

The practical significance. Research results can be used to further development of some of the problematic issues associated with the terminological apparatus of postmodern culture.

Key words: *postculture / mediaculture / cyberculture / transculture / protoculture.*

Постановка проблеми. У сучасному науковому дискурсі значно посилюється інтерес до феномену постмодерністської культури: філософи, культурологи, літературознавці подають власні моделі нових культурних концепцій, які значною мірою визначають загальний стан сфери духовності кінця XX — початку XXI ст. При цьому, розглядаючи сучасну

культуру, дослідники не надають єдиного її визначення: для більшості — це «посткультура» або «культура постмодерну», для інших — «інформаційна культура» або «медіакультура», «культура трансгресивної революції» або «транскультура», «кіберкультура», «протокультура» тощо. Отже, така термінологічна плутанина свідчить — для виявлення специфіки сучасного культурного простору необхідно уточнити значення названих наукових дефініцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Постмодерністська культура нині активно функціонує, а отже, перебуває в центрі уваги вітчизняних і зарубіжних учених, викликаючи жваві дискусії й отримуючи неоднозначні оцінки (Головіна, 2016; Кириллова, 2006; Негодаєв; Соловьев, 2009). Утім, у контексті сучасного національного філософсько-культурологічного дискурсу досі не визначено вищезазначені базові модифікації сучасної культури. Переважна більшість науковців ці поняття вважають синонімами.

Відповідно, **мета статті** — розкрити проблемні питання, пов'язані з термінологічною семантикою культури постмодерну.

Виклад основного матеріалу дослідження. Чимало дослідників, характеризуючи сутність та особливості сучасного культурного простору, оперують саме поняттям «посткультура» або «культура постмодерну», провідними ознаками якої є фрагментарність, відсутність ціннісної ієрархії, деканонізація, іронія (зокрема самоіронія та пастиш), мутація жанрів, цитація, інтертекстуальність, конструктивізм (моделювання гіперреальності симулякрів). Серед провідних ознак культури постмодерну (яка, на думку вчених, найяскравіше репрезентує себе в контексті художньої літератури й мистецтва) виокремлюють також «іманентність» та «кризу креативності» (тобто творчу вичерпаність і нездатність створювати нові культурні тексти й артефакти).

Одним із найважливіших компонентів культури постмодерну є, безсумнівно, гра як важлива життєва стратегія, спосіб орієнтації в сучасному симулятивному світі — світі-лабіринті, світі-ризомі, у якому домінують невизначеність, відносність, випадковість, свобода, алогічність, свідоме порушення будь-яких правил і творчих принципів. У цьому контексті гра (мовну, композиційну, між автором і читачем) можна оцінити як важливу захисну тактику, відкритий безкомпромісний виклик раціональному дискурсу, реакцію «втомленої культури» на надмірно серйозну, прямолінійну культуру модернізму — культуру заборони. Відтак, постмодерністська гра вможливує вихід із простору одновимірної логіки у зовнішній світ. Значною мірою гра зумовлена розвитком інформаційних систем, ЗМІ, комп'ютерних технологій та їх тотальним проникненням у культуру. Серед яскравих проявів ігрового дискурсу

слід виокремити гру з реальністю/віртуальністю, що породжує карнавальність, розважальність, несерйозність, моральну амбівалентність тощо.

Під час аналізу концептуальних компонентів культури постмодерну важливими, на нашу думку, є положення праць В. Бичкова, де посткультура осмислюється як «подоба культури, що зростає з неї і поки що маскується під неї, інтенсивно витісняє її в сучасній цивілізації і відрізняється від культури своєю сутністю (точніше, відсутністю такої)» (Бичков, 2004). Учений цілком слушно зазначає, що посткультура — це «ніби культурна діяльність» (зокрема її результати), покоління людей, які свідомо відмовилися від «Іншого» як трансцендентного центру Універсуму і прагнуть створювати щось у культурно-цивілізаційних полях, орієнтуючись лише на власні розум, матеріалістичне світорозуміння й безмежність сцієнтистсько-технократичних перспектив. Відтак, посткультура постає культурою, де немає центру, мовби такою оболонкою культури, під якою — порожнеча. Послугуючись термінологією новітньої науки синергетики, дослідник також стверджує, що посткультура — це «те нелінійне середовище культури, яке виникло в момент глобальної цивілізаційної біфуркації, у якому синтезується безліч віртуальних структур майбутнього становлення та яке видається таким собі ущільненим потенційним хаосом, або полем нескінченних можливостей» (Бичков, 2004, с. 305). Крім того, посткультура — це «сфера незліченних парадоксів», один із яких полягає в тому, що, «теоретично відмовившись від естетичного принципу мистецтва і гранично розмивши його межі, вона не прагне знищити (що й неможливо) в людині органічно притаманні їй естетичні свідомість, почуття, генетично й історично набутий досвід. Естетичне постійно дає про себе знати, прориваючись і в талановитих творців найвідоміших арт-практик, і в усій ностальгічно-іронічній аурі постмодернізму, і в консерватизмі, і в масовій культурі, і в новітніх відеокліпах і комп'ютерних віртуальних реальностях, у мережевому мистецтві» (Бичков, 2004, с. 261–262).

Отже, посткультура — це деконструктивістська культура «мовчаня» зі своїми неоднозначною мовою і словесними іграми, «з метафізичної точки зору» вона нічого не може сказати про «кінцеві істини» буття. Відповідно, інструментом думки в такому культурному просторі стають цитата, ремінісценція, а сучасна культура загалом сприймається як коментар до минулих культурних епох. Посткультура характеризується й змінами атрибутивних складників: духовного світу людини, зокрема її психіки, менталітету, системи цінностей. Більше того, у такій культурі зникає смисловий детермінуючий центр (суб'єкт), навколо якого й розвивалися сама культура, пізнання, суспільне життя.

Культурну ситуацію кінця ХХ — початку ХХІ ст. в сучасному дослідницькому дискурсі загальноприйнято визначати терміном «медіакультура». У багатьох аспектах у контексті означеної теми помітний інтерес становить монографічне дослідження Н. Кирилової «Медіакультура: від модернізму до постмодерну» (2006), у якому детально проаналізовано культуру епохи постмодерну в контексті її медіатизації. Генеза цього феномену дозволяє дослідниці розглядати медіакультуру в історичній репрезентації, у контексті соціального функціонування як знакову систему, певний «код», за допомогою якого формується нова свідомість і передається інформація про навколишній світ — світ масових комунікацій та «інформаційного вибуху», основними характерологічними ознаками якого є хаотичність, безмежність, надмірність. Так, медіакультуру можна визначити як сукупність інформаційно-комунікативних засобів, матеріальних та інтелектуальних цінностей, створених людством у процесі культурно-історичного розвитку, що сприяють формуванню громадської свідомості й соціалізації особистості. Медіакультура — це культура передачі інформації та культура її сприйняття, вона може бути й системою рівнів розвитку особистості, здатної читати, аналізувати, оцінювати медіатекст, здобувати нові знання за допомогою передусім аудіовізуальних медіа (кабельного та супутникового ТБ, кіно та комп'ютерних каналів, інтернету, електронної пошти, мобільного зв'язку тощо). Н. Кирилова (2006) також зазначає, що медіакультура є «свідком і учасницею» процесу формування «глобального», планетарного мислення: розмивання меж між «масовим» та «елітарним» можна вважати провідною ознакою культурної парадигми інформаційного (постмодерністського) суспільства (Корнев).

Помітний інтерес у цьому контексті становить монографічне дослідження російського філософа І. Негодаєва «Інформатизація культури» (2003), в якому зосереджено увагу на «інформаційній культурі» («культурі епохи інформатизації», «медіакulturі») та її найважливіших складових — екранній, комп'ютерній та інтернет-культурі. Серед факторів, які впливають на стан сучасного культурного дискурсу (дослідник номінує його як кризовий, перехідний), його суть і змістовне наповнення, суттєве значення має техніка як елемент нового типу культури й науково-технічний переворот загалом (Негодаєв).

Комунікаційні технології сучасності зумовлюють виникнення в науковому просторі й іншого терміна — кіберкультура. Як цілком слушно зауважують учені (Кириллова, 2006; Негодаєв; Солов'єв, 2009), це культура самого інтернету, власне діяльності в глобальних мережах, де кожен із учасників виконує свою «партію», має власний голос, який може приєднати до голосу інших або впливати на загальне звучання.

Аналізуючи кіберкультуру як сучасний феномен, сучасні дослідники пропонують осмислювати інтернет саме крізь призму розвитку культури: кіберкультура як нова культурна модель, основана на інтернет-технологіях; кіберкультура як спонтанна інтернет-культура; кіберкультура як культурний продукт розвитку інтернету; кіберкультура як медіа-форма. Відтак, інтернет-культура — це «культура творців інтернету» (під поняттям «культура» розуміється «система цінностей і переконань, що визначають поведінку людини»). Вона має чотириступеневу структуру: «техномеритократична культура, культура хакерів, культура віртуальної спільноти та підприємницька культура». І всі ці різновиди культури визначають ідеологію свободи, поширену нині в інтернет-співтоваристві.

Кіберкультуру можна розглядати як субкультуру, яку доцільно співвіднести із сукупністю соціальних груп, основаних на комп'ютерних технологіях. Представники кіберкультури трапляються не лише у віртуальному світі (на різних форумах, у чатах тощо), але й у реальному житті. Комп'ютерні клуби, фірми, інтернет-провайдери, магазини комп'ютерних аксесуарів, радіоринки, спеціалізовані виставки — це традиційні місця спілкування для нового інтернет-покоління — представників кіберкультури.

Іншу модель розвитку культури, що надає людині право на свободу від її рідної культури, у котрій вона була народжена та вихована, а також можливість сприйняття іншої, чужої для неї культури, культурологи (Корнев; Епштейн, 2005) визначають як «транскультуру». У цьому контексті слід зазначити, що транскультуру не можна сприймати як вільний для суб'єкта вибір, адже чимало людей, залишаючи своє рідне місце, не зазнають впливу інших мов; а дехто навпаки, перебуваючи в іншому культурному просторі, з легкістю сприймає чужі культуру й мову та забуває рідне; і тільки незначна частина людей здатна долучитися до декількох культур та звичаїв, при цьому залишившись вільною від кожної з них. Відомий культуролог М. Епштейн зазначає, що «транскультура — це позиція віртуальної належності одного індивіда до багатьох культур; це існування на перехресті культур, свобода переходити з культури в культуру не для того, щоб змінити одну на іншу, а щоб просто не задихнутися в обіймах власної» (Епштейн, 2005).

Отже, транскультура — це явище, коли людина перебуває у своєрідному стані: не належить до жодної наявної культури, живе «на межі» або «за межею» рідної культури, тобто має можливість звільнитися від свого мовного ув'язнення й ідеологічних норм. Транскультура долає замкненість традицій і мовні ув'язнення, але водночас не усуває особистого культурного «Я», тобто тих понять, звичок і цінностей, які суб'єкт

має від народження. Згідно з теоретичними концепціями транскультури, кожна індивідуальна культура замість того, щоб пишатися своєю ідентичністю, повинна бути відкритішою для інших культур, виявляти зацікавленість ними.

Розглядаючи проблемні питання, пов'язані з осмисленням термінологічної семантики культури постмодерну, слід уточнити й значення такої дефініції, як «протокультура». У науковому дискурсі цей термін майже не трапляється, за винятком деяких праць. Зокрема цікавою є позиція вищезгаданого відомого філолога, філософа та культуролога М. Епштейна, котрий у численних наукових розвідках зазначає: у культурі епохи постмодерну відсутнє будь-що «своє» — у ній наявні цитатність замість самовираження, симуляція замість істини, гра знаків замість віддзеркалення реальності, різниця замість протиставлення. Дослідник вважає сучасну культурну ситуацію «постсентиментальною», «посттрагічною», «постутопічною» — такою, що готова до самозавершення, самознищення. Відтак, М. Епштейн пропонує називати процеси, які відбуваються в культурі на початку ХХІ ст., протокультурою, де «прото» вказує на відкриту можливість, «зародкову» стадію явища. Це знак не часової послідовності, а радше потенційності, гіпотетичності. Під знаком «прото» культурі знову дозволено все, що забороняв постмодернізм: новизна, історія, метафізика та навіть утопія. «Прото» — це нове, ненасильницьке ставлення до майбутнього в модусі «може бути» замість колишнього «повинно бути» й «нехай буде» (Епштейн, 2005).

Проблемним аспектам феномену протокультури присвячена дисертаційна праця О. В. Соловйова, написана в контексті філософсько-культурологічного дискурсу, — «Культурна динаміка інформаційного суспільства: від пост- до протокультури» (2009). На думку дослідника, протокультура — це культура, яка характеризується неогуманістичною ідеологією, альтернативністю та відкритістю моделювання розвитку людини й суспільства, значною інноваційною активністю; це культура інформаційних суспільств. Термін «протокультура» О. В. Соловйов (2009) використовує на позначення нестабільної культурної системи, прогнози розвитку якої ускладнені через її принципову відмінність від інших культурних моделей. «У культурній динаміці інформаційного суспільства, — зазначає вчений, — перехід від пост- до протокультури характеризується синтезом технологічної стандартизації та змістовного хаосу. Філософсько-культурологічний аналіз цього переходу має суттєве значення, оскільки процес формування інформаційного суспільства як стадії розвитку сучасної цивілізації спричиняє трансформацію ментальних структур представників різних культур» (Епштейн, 2005, с. 3). Серед релевантних ознак протокультури О. В. Соловйов виокремлює:

мозаїчно-переривчасту сутність; «розмивання» меж між офіційною державною культурою та культурою маргіналів (контркультурою), між масовою й елітарною культурами; формування нових професійних груп із відповідними професійними типами культури і способами (стилями) життя; наявність мережевих форм соціальних стосунків тощо (Эпштейн, 2005, с. 10).

Висновки. Отже, розглянувши проблемні питання, пов'язані з осмисленням термінологічної семантики культури постмодерну, можна висновувати: стан сучасної культурної парадигми (та її модифікацій) є «перехідним», «трансгресивним», «медійним», «інформатизаційним», «віртуалізованим» і зрештою — «кризовим», що пов'язано з істотними трансформаціями у сфері культури. До того ж, процес дестабілізації загальноприйнятих цінностей і нові технологічні (інформаційні) досягнення людства не можна назвати негативним фактором сучасної культури. Культурна деструкція — це передусім новий виток розвитку культури, у контексті якого відбувається «переоцінка цінностей» і створюються нові зразки культурних традицій, світоглядні та естетичні системи, спрямовані на осмислення нового стилю життя.

Результати дослідження можна використовувати для подальшого вивчення проблемних питань, пов'язаних із термінологічним апаратом постмодерністської культури.

Список посилань

- Бычков, В. (2004). *Эстетика*: учебник. Москва: Гардарики.
- Головіна, Н. (2016). Естетична освіта в умовах посткультури. *Філософські обрії*, 35, 95–105.
- Кириллова, Н. (2006). *Медиакультура: от модерна к постмодерну*. Москва: Академический Проект.
- Корнев, С. *Трансгрессивная революция (посвящение в постмодерн-фундаментализм)*. Взято из http://kitezh.onego.ru/trans_2.html
- Негодаев, И. *Информатизация культуры*. Взято из <http://sbiblio.com/biblio/archive/negodaev>
- Соловьев, А. (2009). *Культурная динамика информационного общества: от пост- к протокультуре (Автореф. дис. ... д-ра философ. наук)*. Санкт-Петербург.
- Эпштейн, М. (2005). *Постмодерн в русской литературе: учебное пособие*. Москва: Высшая школа.

References

- Bychkov, V. (2004). *Aesthetics: a textbook*. Moscow: Gardariki. [In Russian].
- Golovin, N. (2016). Aesthetic education in postculture. *Philosophical horizons*, 35, 95–105 [In Ukrainian].

- Kirillov, N. (2006). *Media culture: from the modern to the postmodern*. Moscow: Akademicheskij Proekt. [In Russian].
- Kornev, S. *Transgressive Revolution (initiation into postmodern fundamentalism)*. Retrieved from http://kitez.h.onego.com/trans_2.html [In Russian].
- Negodaev, I. *Informatization of culture*. Retrieved from <http://sbiblio.com/biblio/archive/negodaev> [In Russian].
- Soloviev, A. (2009). *Cultural Dynamics of the Information Society: from Post-to-Protoculture (Author's Abstract of thesis of Doctor of Philosophy)*. St. Petersburg. [In Russian].
- Epstein, M. (2005). *Postmodern in Russian literature: a textbook*. Moscow: Vysshaja shkola. [In Russian].

Надійшла до редакції 05.03.2018 р.